

УДК 321.7:342.571

П. О. Фесянов,
к. н. з держ. упр., доцент кафедри державного управління,
документознавства та інформаційної діяльності,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

P. Fesianov,
PhD in Public Administration, Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

THE FOREIGN EXPERIENCE OF DEMOCRATIZATION OF SOCIO-POLITICAL RELATIONS

Метою написання статті є аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду демократизації суспільно-політичних відносин та знаходження шляхів його застосування в українській практиці. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що розвиток громадянського суспільства є не можливим без демократизації суспільно-політичних відносин. У статті розглянуто ключові питання впливу сформованої політичної системи на розвиток суспільних відносин. Проаналізовано досвід системних трансформацій, набутий країнами США, Південної, Центральної та Східної Європи. Наведено основні процеси, які негативно впливають на демократизацію суспільно-політичних відносин в Україні. Досліджуються основні принципи налагодження демократичних суспільно-політичних відносин, закладених Європейською Комісією. Обґрунтовано, що демократизація суспільно-політичних відносин в Україні сприятиме задоволенню потреб і інтересів громадян та призведе до підвищення авторитету як владних структур, так і інститутів громадянського суспільства.

The purpose of this writing is to analyze and summarize international experience of democratization of socio-political relations and ways finding its application in the Ukrainian practice. Background research lies in the fact that development of civil society is not possible without democratization of social and political relations. The article examines the key issues impact the existing political system in the development of public relations. The experience of system transformation gained by the United States, South and Central and Eastern Europe. Been given the main processes that negatively affect the democratization of social and political relations in Ukraine. We investigate the basic principles of establishing democratic socio-political relations laid down by the European Commission. Substantiated that the democratization of social and political relations in Ukraine will contribute to meeting the needs and interests of citizens and lead to increased authority as of imperious structures and institutions of civil society.

*Ключові слова: демократизація, суспільні відносини, політичні відносини, принципи демократизації.
Key words: democratization, public relations, political relations, democratic principles.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найбільш важливим в умовах становлення громадянського суспільства є комплексне дослідження механізмів та визначальних чинників процесу демократизації суспільно-політичних відносин. Без їхнього переосмислення, переоцінки неможливо розраховувати на будь-який політичний успіх у демократичних перетвореннях. Процеси сучасного розвитку України відбуваються в загальному спрямуванні з міжнародними процесами, однією із вагомих ознак яких є демократизація суспільно-політичних відносин. Рівень протікання демократизації та її результати спричинені впливом суспільно-політичних відносин, які змінюються, оскільки глобальні процеси демократизації в окремих країнах і регіонах та архітектоніка сучасного світу зазнають взаємних впливів. Сучасна демократизація суспільно-політичних відносин в Україні визначається, як дією внутрішніх чинників, які відбувались в умовах загальної побудови світу, так і дією зовнішніх чинників, тобто під впливом трансформації постсоціалістичного та пострадянського світу (виникнення нових міжнародних суспільно-політичних інституцій; демократизація, делегітимація альтернативних моделей

розвитку; зміна конфігурації міжнародної системи суспільно-політичних відносин; глобалізація світової економіки; розвиток діяльності міжнародних структур).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особлива увага вітчизняних науковців зосереджується на дослідженнях демократизації та формуванні суспільно-політичних відносин у світовій практиці. Указані питання досліджують, зокрема: З. Балабаєва, В. Бурдяк, І. Козюра, М. Лендъєл, О. Мірошніченко, І. Пресняков, Н. Ротар, Ю. Селянко, В. Стрельцов, О. Татаревський, В. Чумак, Н. Шаповалова, І. Шевляков. Перспективи подальших вітчизняних та зарубіжних досліджень детермінуються необхідністю вивчення закономірностей процесу демократизації у сучасному світі та виявлення тих перемінних, які безпосередньо впливають на модифікацію суспільно-політичних відносин в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду демократизації суспільно-політичних відносин

та знаходження шляхів його застосування в українській практиці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціально-політичні відносини є певним способом пізнання політичної реальності країни, що пов'язані не стільки з психологічними процесами особистості, скільки з історичним типом суспільства. Відповідно можна стверджувати, що соціально-політичні відносини є результатом безпосереднього соціального спілкування в сфері політики, такі відносини залежать від побудови суспільства і є колективними відносинами, що сформовані на рівні повсякденної свідомості. Діяльність людини в політиці набуває усвідомленого і цілеспрямованого характеру, де рефлектуються умови досягнення мети, завдань, які необхідно виконати для задоволення певних потреб [1, с. 43]. На їх основі формуються цінності особистості. Сформовані ціннісні орієнтації впливають на якість відносин людини на основі певного ставлення до соціально-політичних об'єктів.

В Україні відбувається становлення демократичних суспільно-політичних відносин, а саме формується система представницького правління, плюралізм партійних систем, громадсько-політичних рухів і груп; закладається конституційно-правове поле взаємодії політичних акторів; розвивається соціальна диференціація взаємовідносин між соціальними групами; закладаються соціокультурні, ціннісні, індивідуальні, особистісні політико-психологічні чинники (домінуючі в суспільстві культурно-політичні цінності й орієнтації, сформовані політичні традиції та звичаї). Тому для України є важливим досвід системних трансформацій, набутий країнами Центральної та Східної Європи. Використання досвіду цих країн ґрунтується на висновках представників сучасної науки, які на підставі аналізу накопиченого емпіричного матеріалу переходів до демократії в країнах США, Південної, Центральної та Східної Європи, дійшли висновку, що за умов не сформованості структурних чинників демократизації суспільно-політичних відносин залежить ефективність та гнучкість створених політичних інституцій, особливостей їх взаємодії та взаємовпливу, тобто інституційний вимір політичної системи суспільства.

Американські суспільно-політичні відносини ґрунтуються на таких засадах: використання права голосу, свобода інформації, дотримання прав та свобод громадян, участь народу в урядуванні. Деякі з них пов'язані з процесом формування нації, інші постали в процесі практичного втілення фундаментальних тез, висловлених у преамбулі до конституції. Американський уряд сформований таким чином, що усуває зловживання владою з боку окремої гілки чи державного урядовця. Усі три гілки федерального уряду — законодавча, виконавча та юридична є напівавтономні. Водночас кожна з них має визначену владу над двома іншими. Демократичний уряд, як правило, діє трохи повільніше, і ефективність його дій буває інколи меншою, ніж дії уряду, де влада зосереджена в руках однієї особи чи невеликої групи осіб. Свобода інформації — це одна з основних засад американських суспільно-політичних відносин, такі необхідні для її належного розвитку. Американський виборець має необмежений доступ до інформації, що не завжди можна спостерігати в Україні. Засоби масової інформації прагнуть викладати факти безапеляційно та неупереджено [2, с. 264]. Американські суспільно-політичні відносини постійно перебувають в стані еволюційного розвитку. Пере-

глядаючи свою історію, американці помічають і помилкові дії, і фатальну бездіяльність, що гальмували розвиток суспільно-політичних відносин.

Канадський досвід демократизації суспільно-політичних відносин базується на таких цінностях, як проведення політики з урахуванням і захистом потреб та запитів місцевого населення, принцип "відповідального уряду", відкрита, прозора, соціально орієнтована система державного управління, підзвітність системи державного управління народу, співпраця органів влади різного рівня з громадянами, активне використання потенціалу громадянського суспільства. У Канаді в кожній провінції різна система муніципальних інститутів, проте спостерігається подібність серед цих систем, адже всі вони походять з британської чи американської моделі побудови суспільно-політичних відносин. Місцеве самоврядування в Канаді має складний, різноманітний та унікальний характер. Органи місцевого самоврядування в цілому ефективно доповнюють федеральну політичну структуру влади, виконують роль молодших партнерів вищої влади, поєднуючи у власній діяльності втілення в життя провінційної політики з урахуванням і захистом потреб і запитів місцевого населення.

Фундаментальним демократичним принципом Канади є принцип "відповідального уряду". Це означає, що уряд відповідальний за всі свої дії перед обраною народом Законодавчою асамблеєю. У Канаді, на відміну від США, немає фіксованого терміну служби: уряд утримує свої повноваження так довго, доки зберігає довіру Асамблеї. Досвід функціонування місцевого самоврядування та регіонального управління в Канаді, яка давно й успішно розвивається демократичним шляхом, переконує в перевагах системи відповідального уряду, відкритої, прозорої, соціально орієнтованої системи державного управління, спрямованої на задоволення людських потреб, системи підзвітної населенню, що включає в себе вирішальну роль громадської думки в прийнятті й ухваленні рішень. Приклад Канади переконливо свідчить, що запорукою успіху демократизації суспільно-політичних відносин є близька співпраця органів влади різного рівня з громадянами, активне використання потенціалу громадянського суспільства — можливості й здатності самоорганізовуватися, віднаходити механізми реалізації місцевих ініціатив для успішного вирішення проблем на місцях, допомагаючи державному управлінню [3, с. 30; 147—148]. Досвід Канади є прикладом для українського суспільства, адже саме довіра до влади, відкритість, прозорість та соціальна орієнтованість державного управління є ключовими чинниками успішної демократизації суспільно-політичних відносин.

Країни ЄС розвивають суспільно-політичні відносини за принципами, які задекларовані в "Білій книзі", яка була прийнята європейською колегією в липні 2001 р. Поряд із підходами Світового банку та Організації економічної співпраці та розвитку, Європейська Комісія запровадила власну концепцію суспільно-політичних відносин. "Біла книга" містить низку рекомендацій і пропозицій щодо процесів демократизації в Європі та підвищення легітимності інститутів ЄС:

- залучення громадськості до управління державними справами;
- удосконалення регуляторної політики;
- посилення ролі ЄС у світовому урядуванні.

В основі ефективного налагодження демократичних суспільно-політичних відносин Комісією закладено п'ять ключових принципів [2, с. 65—67]:

1) відкритість (суб'єкти суспільно-політичних відносин повинні діяти відкрито і спільно з країнами-членами публічно декларувати те, що робить ЄС і яким чином ухвалюються відповідні рішення. Вони повинні використовувати мову, доступну і зрозумілу кожному. Відкритість у діяльності важлива ще й тому, що сприяє посиленню довіри до всіх інституцій суспільно-політичних відносин);

2) участь (рівень, професійність та дієвість політики Європейського Союзу залежить від ступеня залучення дійових осіб суспільно-політичних відносин у процес формування політики, починаючи від розробки концепцій і аж до їх реалізації. Активна участь сприяє зростанню довіри до кінцевого результату та до політики державних органів. Глибина залучення вирішальним чином залежить від ступеня застосування центральними урядовими органами країн-членів ЄС при розробці та здійсненні своєї політики концепції "включення в цей процес громадян");

3) відповідальність (розподіл законодавчих і виконавчих функцій має бути чіткішим. Кожен орган управління ЄС повинен пояснити громадянам, яка діяльність здійснюється ним у Європі і яку відповідальність він за це несе. Вищий рівень ясності та співвідносності є необхідним і в країнах — членах ЄС, а також у діяльності всіх тих структур, які незалежно від рівня ієрархії беруть участь у розробці та здійсненні політики ЄС);

4) ефективність (політика ЄС має бути дієвою, своєчасною і передбачати необхідні кроки на основі чіткої постановки цілей, оцінки наслідків і — по можливості — нагромадженого досвіду. Дієвість визначається також і способом здійснення політики, що відповідає задекларованим нею цілям, а також правильним вибором рівня ухвалення рішень);

5) узгодженість (політика і конкретні суспільні дії повинні бути узгодженими та зрозумілими.

Кожен із цих принципів є важливим для демократизації суспільно-політичних відносин.

Вони є особливо важливими для Європейського Союзу, який постав перед безпрецедентними у своїй історії викликами. Кожен із вищезазначених принципів є важливим, але жоден з них не може бути реалізований за допомогою окремих заходів чи дій. Політика більше не може бути ефективною, якщо вона виробляється та втілюється в життя без залучення широкого кола зацікавлених учасників суспільних відносин [4].

За всієї різниці політичних систем різних країн усі демократії мають схожі принципи та інститути суспільно-політичних відносин, які є базовими і роблять ці країни демократичними (Іспанія, Канада, Румунія, США, Фінляндія, Франція, Швеція). Серед таких інститутів:

— професійна державна служба (відділена і захищена від політиків);

— парламентська опозиція (має гарантовані права на участь у державному управлінні, навіть якщо вони і не прописані у відповідних нормативних актах);

— жорстка партійна дисципліна всередині парламентських фракцій і наявність постійного діалогу між основними політичними силами в країні [5].

Варто відзначити, держави, у яких конституції передбачають поділ влади, пройшли через процес демократизації без "відкочування до авторитаризму". Держави у яких, сформовані парламентсько-президентські системи, які передбачають істотні повноваження як для парламенту, так і

для президента, належним чином забезпечують демократизацію суспільно-політичних відносин, про що свідчить досвід Литви, Польщі, Румунії. Конституційне закріплення механізму формування, статусу, розподілу повноважень між органами гілок влади в Республіці Польща, Литовській Республіці, Румунії містить механізми, які забезпечують їх ефективну співпрацю щодо демократизації суспільно-політичних відносин.

Варто звернути увагу на одну спільну особливість трактування статусу уряду в суспільно-політичних відносинах вищезазначених країн. У країнах Литва, Польща, Румунія визначається статус Кабінету міністрів як орган адміністративного апарату, що доповнений професіоналізацією діяльності як в органах центральної влади, так і органах місцевого самоврядування. Вважається, що гарантії персональної незмінності адміністративного апарату з політичних мотивів, у разі зміни персонального складу уряду, зменшують ризики урядової нестабільності.

Ефективність впровадження парламентсько-президентської форми правління у вирішенні проблем демократизації суспільно-політичних відносин у постсоціалістичних країнах, показав доцільність переходу до такого типу політичної системи в Україні. Конституції вищезазначених країн надають значні повноваження президенту, передбачають збалансований розподіл повноважень між виконавчою й законодавчою рівнями влади, передбачають реалізацію механізмів їх політичної відповідальності перед суспільством. Все це в сукупності забезпечило стабільний суспільно-політичний розвиток цих країн та сприяло успішній інтеграції до євроатлантичних структур.

Процес взаємодії політичних діячів та формування партійної системи європейського зразка пов'язаний із прямою участю громадянського суспільства у впровадженні та реалізації програми суспільно-політичного та економічного розвитку держави. Досвід реформ у східноєвропейських країнах свідчить, що характер партійної системи є найважливішим індикатором ступеню демократизації суспільно-політичних відносин. Оскільки в сучасних теоріях впровадження демократичних ідей народного представництва набули інституційного оформлення у вигляді існування ustalених партійних систем. Політичні партії виступають, по суті, найбільш впливовими акторами суспільно-політичних процесів, зокрема через поєднання інтересів різних соціальних груп, організацію і проведення передвиборчих кампаній, формування політичного курсу держави, участь у структурованні парламенту; формування органів виконавчої влади в державі з подальшою політичною відповідальністю за результати їхньої діяльності. Сформована та діюча партійна система є ще одним ключовим фактором політичної стабільності країни. Оскільки ефективність реалізації державної політики пов'язується в громадській думці із спроможністю владної політичної сили вирішувати соціально-економічні та політичні проблеми, то громадська активність спрямовується до вибору між конкуруючими політичними силами, а не набуває протестних форм і переноситься на дестабілізацію політичної системи загалом [6].

Діяльність сформованих та стабільних партійних систем, які є апробованими в демократичних країнах, можуть бути придатними до впровадження і в Україні. Проте, серед науковців-політологів постійно тривають дискусії щодо позитивних та негативних сторін мажоритарної й пропорційної виборчих систем. Досвід показує, що пропорційна си-

стема є більш поширеною в Європі і, краще забезпечує представництво інтересів суспільства у парламенті. Ефективність пропорційної виборчої системи для забезпечення більш повного представництва інтересів виборців у законодавчому органі влади є наслідком конституційного закріплення принципів впровадження такої системи для формування органів законодавчої влади. Йдеться про конституції таких країн як Латвія, Польща, Чехія [7]. Пропорційна виборча система, за умови підвищення кваліфікаційного, бар'єру вирішує проблему відсіювання дрібних партій й сприяє формуванню структурованого, парламенту.

Цілеспрямована конструктивна політика владних структур націлена на співпрацю з глобальним громадянським суспільством сприятиме задоволенню потреб і інтересів громадян кожної окремої держави та призведе до підвищення авторитету як владних структур так і інститутів громадянського суспільства.

Спостерігаючи за демократизацією іноземних держав, українське суспільство може переймати кращі традиції демократій, поєднуючи їх з традиціями своєї багатовікової історії та демократичних ознак закладених нашими предками. На жаль, в українському суспільстві все ще переважають негативні прояви демократичних перетворень. Тому необхідно так впроваджувати зарубіжний досвід, щоб він не спричинив негативних наслідків, а плавно трансформувався до українських реалій, тобто поєднати зарубіжний та український вектори розвитку демократії, ураховуючи національні особливості. Необхідно поступово запозичувати кращі принципи формування суспільно-політичних відносин у зарубіжних країнах, змінюючи не тільки державно-управлінську діяльність, але й ментальність, які є ключовими факторами для успішного розвитку та входження до демократичного європейського та світового співтовариства [8].

ВИСНОВКИ

Багато принципів, притаманних демократичним суспільно-політичним відносинам зарубіжних країнах, можна спостерігати і в Україні, проте ознаки менталітету, національних особливостей стають перешкодою під час застосування їх на практиці (ігнорування та недотримання норм і приписів українського законодавства, відсутність активної позиції органів влади, не вирішення першочергових завдань), що викликає хаос і безлад. Для покращання та удосконалення процесу демократизації суспільно-політичних відносин в Україні необхідно розвивати та стимулювати формування таких ключових демократичних цінностей, як: професіоналізм керівників органів влади на різних рівнях управління; порядність представників держави та громадян; неупередженість; колективне керівництво з урахуванням потреб та запитів громадян; компетентність; підконтрольність та підзвітність гілок влади; орієнтація на суспільні потреби країни з урахуванням попереднього історичного досвіду в минулому; відкрита, прозора, некорумпована, соціально орієнтована система політичних відносин.

Дослідження проблем демократизації суспільно-політичних відносин в Україні є актуальним та перспективними напрямом в умовах євроінтеграції, і тому потребує подальших досліджень в цьому напрямі.

Література:

1. Дугин А.Г. Социология воображения / А.Г. Дугин. — М.: Академический проект, 2010. — 564 с.

2. Maistre J. de. Lettres et opuscules inedites: du comte / Joseph de Maistre: en deux tomes. — Tome premier. — Paris: A. Vatou, libraire-editeur, 1853. — 264 p.

3. Козюра І. Місцеве врядування в Канаді / І. Козюра. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 156 с.

4. Стрельцов В.Ю. Формування та розвиток концепції європейського врядування / В.Ю. Стрельцов. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua

5. Уроки демократії для України [Електронний ресурс] // Вісн. центру: інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. — 2007. — № 27. — Режим доступу: www.icps.com.ua

6. Сало І. Політична система України в контексті досвіду демократичного будівництва в країнах ЦСЄ та Балтії [Електронний ресурс] / І. Сало. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=s-pp0&issue=2003_2

7. Проник О. Про політичний уряд і механізми прийняття рішень [Електронний ресурс] / О. Проник // Аналітика. — 2001. — № 5. — Режим доступу: <http://www.turopexxi.kiev.ua/index.html>

8. Белей І. Зарубіжний досвід демократичного врядування та можливості його застосування в українській практиці [Електронний ресурс] / І. Белей // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. — Вип. 2 (5). — 2010. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10bimzup.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10bimzup.pdf)

References:

1. Dugin, A.G. (2010), *Sociologija voobrazhenija* [Sociology of Imagination], Akademicheskij projekt, Moskva, RF.

2. Maistre, J. de. (1853), *Lettres et opuscules inedites: du comte*, Tome premier, A. Vatou, libraire-editeur, Paris, Frantsiia.

3. Koziura, I. (2001), *Mistseve vriaduvannia v Kanadi* [Local government in Canada], Vydavnytstvo UADU, Kyiv, Ukraina.

4. Strel'tsov, V. Yu. (2009), "The formation and development of the concept of European governance", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia* [Online], available at: http://nbu.gov.ua/UJRN/apdy_2009_1_49 (Accessed 11 June 2017).

5. (2007), "The lessons of democracy for Ukraine", *Visnyk tsentru: informatsijnyj biuletyn' Mizhnarodnoho tsentru perspektyvnykh doslidzhen'* [Online], available at www.icps.com.ua (Accessed 08 June 2017).

6. Salo, I. (2003), "The political system of Ukraine in the context of the experience of democratic construction in Central and Eastern Europe and the Baltic States", *Stratehichna Panorama* [Online], available at: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=s-pp0&issue=2003_2 (Accessed 05 June 2017).

7. Pronyk, O. (2001), "About the government policy and decision-making mechanisms", *Analityka* [Online], vol. 5 available at: <http://www.turopexxi.kiev.ua/index.html> (Accessed 06 June 2017).

8. Belej, I. (2010), "Foreign experience of democratic governance and possibilities of its application in practice, Ukrainian", *Public Administration and Local Self-Government*, [Online], vol. 2 (5) available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10bimzup.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10bimzup.pdf) (Accessed 04 June 2017).

Стаття надійшла до редакції 02.10.2017 р.